

ABİDARİM KOŞAVARDİ ŞASTR

Abhidharma-koşa-bhāṣyā-ṭīkā Tattvārtha-nāma, Vasubandhu'nun Abhidharmakoşaṣāstra adlı eserinde Sthiramati'nin yazdığı tefsirin Uygurca çevirisi: Abidarim Koşavardi Şastr, I. Giriş ve metnin tıpkıbasımı: Şinasi Tekin, New York, 1970, XXVIII + 231 s.

Vasubandhu'nun 5. asırda yazdığı *Abhidharmakoşa (ṣāstra)* adlı eserinin Sanskritçe orijinali Prahlad Pradhan tarafından yayınlanmıştı (*Abhidharmakośabhāṣyam of Vasubandhu*, Deciphered und Edited Prof. Prahlad Pradhan, Revised with Introduction and Indices By Dr. Aruna Haldar, Tibetan Sanskrit Works Series, Vol VIII, K. P. Jayaswal Research Institute, Patna, First Edition 1967, Second Edition 1975, 525 s. Prahlad Pradhan'ın bu neşrinin 1967 yılında yapılan ilk baskısının indeksi de yapılmıştır. *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan edition), Part One *Sanskrit-Tibetan-Chinese*. By Prof. Akira Hirakawa Tokyo. in collaboration with Prof. Shunei Hirai, So Takahashi, Noriaki Hakamaya, Giei Yoshizu. Tokyo 1973, XXXIV + 425 s; Part Two : *Chinese-Sanskrit*, Tokyo 1977; Part Three : *Tibetan-Sanskrit*, Tokyo 1978).

Sanskritçeden Çinceye yapılmış tercümesi ise, Louis de la Vallée Poussin tarafından, 1923 yılında Paris'te *L'Abhidharmakoşa de Vasubandhu* başlığı ile neşredilmişti. (Louis de La Vallée Poussin'in bu eseri, Etienne Lamotte tarafından tekrar 6 cilt olarak, 1971'de Belçika (Bruxelles)'da yayınlanmıştır, Cilt I. *Introduction, Chapitres 1 et 2*, LXVII + 331 s., Cilt II. *Chapitre 3*, 217 s., Cilt III. *Chapitre 4*, 255 s., Cilt IV. *Chapitres 5 et 6*, 303 s., Cilt V, *Chapitres 7, 8 et 9*, 302 s., Cilt VI. *Fragment des Kārikās, Index-Additions*, 156 s.). (*Abhidharma* literatürü için bk. Hajime Nakamura, *Indian Buddhism, A Survey with Bibliographical Notes*, Kansai University of Foreign Studies Publication, Tokyo 1980, s. 104-113 "The Abhidharma Literature").

Sthiramati (470-565?), Vasubandhu'dan takriben bir asır kadar sonra, Vasubandhu'nun eserini tefsir etmiştir. Sanskritçe yapılan bu tefsir kayıptır. Sadece bu tefsirin Dharmapālabhadra tarafından yapılan Tibetçe (*Chos-mnon-paḥi mdsad-kyi bsad-paḥi rgya-cher hgral-pa don-gyi de-kho-na-nid ces-bya-ba* [= *Abhidharma-koşa-hbāṣyā-ṭīkā Tattvārtha-namā*] ve Moğolca (Lokhesh Chandra'ya göre) tercümeleri bilinmektedir. Moğolca tercümenin de Tibetçe tercümeden yapıldığı tahmin edilmektedir.

Sthiramathi'nin Sanskritçe tefsiri, büyük bir ihtimalle Sanskritçe aslından Çinceye tercüme edilmiştir. Bu Çince tercüme de kayıptır. Bibliothèque

Nationale, Pelliot Koleksiyonu, no 3196'daki Çince sayfeler, bu nüshadan çıkarılmış özetler olmalıdır. Küçük bir Çince özet de *Taisho, Tripitaka* (Nr. 1561, Cilt 29, s. 325a/4-328a/27) de bulunmaktadır.

Çince tercüme, Uygur Türkçesine *Abidarim Koşavardi Şastr* adlı ile tercüme edilmiş olup, bu isim, metnin çeşitli yerlerinde şu şekillerde geçer :

1. *Abidarim şastr-taḳı çın kirtü tözlüg yörüglerniᅇ kiᅇgürü asdası tikisi* (s. 2) "Abhidharma [koşa] şāstra içindeki gerçek tanımların *tikā*'sının geniş olarak açıklanması".

2. *Abidarim künlik hoşavarti şastr-taḳı çın kirtü tözlüg yörüglerniᅇ kiᅇgürüsü* (s. 2) "Abhidharmakoşa-vrtti-şāstra'daki gerçek tanımların genişletilmesi".

3. *Abidarmabrt* (s. 87) "Abhidharma-vrtti".

Bütün bu isimler, ilk sahifedeki *a-p'i-ta-mo-chu-she luu shi i su (shu)* şeklindeki Çince adın az çok değiştirilmiş tercümeleridir.

Eser :

Eserin tek yazma nüshası, British Museum, British Library, Or. 8212/75 (A-B)'de kayıtlıdır. Louis de la Vallée Poussin'in neşretmiş olduğu sekiz bölümün ancak üç bölümü Uygurca tercümede mevcuttur. 75 A'da *Abidarim Koşavardi Şastr'in* ilk bölümü bulunmakta, bu ilk bölümün sonunda, üç küçük manzum metin yer almaktadır. İkinci bölüm olan 75 B ise baştan ve sondan eksiktir. Bu bölümde *Abidarim Koşavardi Şastr'in* 6. ve 7. bölümlerinden parçalar bulunmaktadır.

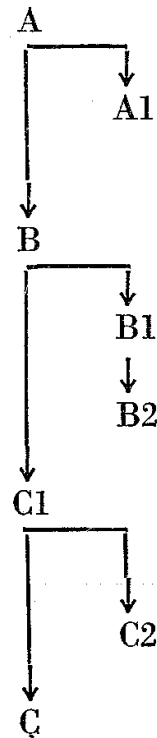
Bu bilgilere dayanarak, Uygur harfli yazmanın şeceresini tespit edebiliyoruz,

V. Yüzyıl Orijinal metinler :

- A (+) Vasubandhu'nun Skr.
Orijinal nüshası
A1 (+) Vasubandhu'nun Skr.
nüshanın Çinceye tercümesi

VI. Yüzyıl Paralel metinler :

- B (—) Strihamathi'nin Skr.
tefsiri - kayıptır -
B1 (+) Sthiramathi'nin Skr. tef-
rinin Tibetçeye tercümesi
B2 (+) Tibet tercümeden Mogol-
caya yapılan tercüme
C1 (—) Tattvārta'nın Sthiramathi'nin
Skr. tefsirini Çinceye tercümesi
-kayıptır-
C2 (+) Çince tercümeden özetler
(Bib. Nat. Pelliot, 3196)
Ç (+) Çince tercümeden Uygur diline
yapılan Uygurca tercüme

Eser üzerinde yapılan çalışmalar :

Uygur harfli tercüme üzerindeki ilk çalışmayı Toru Haneda yapmıştır. (Toru Haneda, “Kai kotsu yakuhon Ansui no kusharon jitsugi so (Erläuterungen zu der uig. Übersetzung von Sthiramati’s Kommentar zu Vasubandhu’s Abhidharmakoşa)”, *Shiratori hakase kanreki kinen tōyōshi ronsō (Festschrift zum 60. Geburtstag von Dr. Shiratori)*, Tokyo, 1925, 48 s. iki levha ile). Aynı makale Haneda’nın eserlerinin toplu nasımında da yayınlanmıştır (“Commen-taire de L’Abhidharmakoşa par Sthiramati en Langue ouigoure”, *Haneda hakushi shigaku ronbun shū (Recueil des Oeuvres Posthumes de Toru Haneda)*, II. *Etudes Religieuses Linguistiques*, Kyoto 1958, s. 148-182, iki levha ile).

Haneda’nın çalışmasından 45 yıl sonra, Şinasi Tekin, 8212/75-A’daki Uygur harfli tercümenin fotokopisini, bir ön sözle birlikte, yayınlamıştır. Halen bu mühim eserin transliterasyonu, transkripsiyonu ve tercümesi üzerinde, Harvard (USA)’da Şinasi Tekin ve Masatoşi Nagatomi, Kyoto (Japonya)’da ise Kōgi Kudara çalışmaktadır.

Kōgi Kudara Ç nüshası ile A-1 nüshasını karşılaştırmaktadır.

Şinasi Tekin, önsözünde (s. XXVIII), metnin ilk bölümünün 75A’da, ikinci bölümünün ise 75B’de bulunduğunu söylemektedir. Louis de La Vallée Poussin neşri ile karşılaştırıldığında, bu tespitlerin yanlış olduğu görülmektedir. (Bu hükmü *Eser* bölümünde zikrettiğimiz şekilde düzeltiniz). Yine Şinasi Tekin, ilk bölüm olan 75A’nın sonunda yer alan üç küçük manzum metni *Jātaka* olarak tavsif etmektedir (s. XXII):

“Birinci kitabın sonunda, asıl metnimiz ile hiç bir ilgisi olmayan bir-kaç *Jātaka*, yani *Burkan*’ın eski hayatlarını anlatan hikâyeler, Uygur edebiyatının temel özelliklerinden olan ‘dörtlük aliterasyonu’ ile düzülmüştür. Bunların işlenmesini bir başka fırsata bırakıp burada yayınlanmasından vaz geçtik”.

Şinasi Tekin’in *Jātaka* olarak tavsif ettiği bu üç küçük metin *Avanāda*’dır. Masahiro Shōgaito, “Uiguru-go shanon ‘Kannon-kyō-sō’-Kannon-kyo ni kansuru ‘avadāna’ - (An Uighur *avadana* to Avalokiteṣvara Sūtra)”, *The Toyo Gakuho (The Journal of the Research Department of Toyo Bunko)*, 58/1-2 (1979), s. 01-037” adlı makalesinde, Tekin’in *Jātaka* tavsifini *Avadāna* “Parabel” şeklinde düzeltmekte ve metinlerin transkripsiyonunu vermektedir.

Shōgaito, bu üç *Avadāna* (Uyg. *avdan*)’yı, fotoğrafları ile birlikte tekrar yayınlamıştır. *Uigurugo. uigurugobunken no kenkyu. I. “Kannonkyō ni fusawashii sanpen no Avadana” oyobi “Agonkyō” ni tsuite. (On the Two Buddhist Uigur Texts : with Special Reference to the Three Avadānas Suitable to Avalokiteṣvara-sūtra and Agama-sutra)*, Kōbe, 1982, 215 s. 15 levha ile. *Uigurugo. uigurugobunken no kenkyu II. “Kannonkyō ni fusawashii sanpen no*

Avadana” oyobi “*Agonkyō*” ni tsuite (Goihen) (On the Two Buddhist Uighur Texts : with Special Reference to the Three Avadānas Suitable to Avalokiteśvara-sūtra and Āgama-sūtra. (Glossary), (Kobe), 1984. 148 s.

Kōgi Kudara, “A Fragment of an Uigur Version of the Abhidharma koṣakārikā”, (*Journal Asiatique*, 269) 1-2 (1981), s. 325-346) adlı makalesinde, İstanbul, Üniversite Kütüphanesindeki Uygur metinleri arasında bulunan, tek sahifeden ibaret, 25 satırlık bir Uygur metnini yeniden işlemektedir. Bu metin, Vasubandhu’nun bir başka telifinin bir parçasıdır. (*Abhidharmakoṣakārikā*, Vasubandhu’nun fikirlerinin manzum bir özeti, *Abhidharmakoṣabhāṣya* ise Vasubandhu’nun kārikā’larının kendisi tarafından yapılan tefsirleridir.

Kōgi Kudara, daha önce de, Vasubandhu’nun *Abhidharmakośa-Kārikā* sının Uygurca kommentarına ait, British Museum, Or. 8212/08 varak 34a’da bulunan, 13 satırlık, Uygur Türkçesi ve Çince yazılmış tek sahifeyi de neşretmişti. Kōgi Kudara, “Uiguru-yaku kusharon shō chū (A Folio of a Uighur Commentary on the Abhidharmakośa-kārikā) Abhidharmakośa-kārikā hakkında Uygur Kommentar’ının bir yaprağı”, *Indogaku Bukkyōgaku Kenkyū* (*Journal of Indian Buddhist Studies*), XXVIII/2 (Marc 1980), s. 944 (44)-940 (48).

Klaus Röhrborn “Zur Terminologie der buddhistischen Sekunderüberlieferung in Zentralasien” (*ZDMG*, 133/2) adlı makalesinde, metnin 118a/8-119b/3 sahifelerinin transkripsiyonunu vermektedir.

Kōgi Kudara, “Uigurugo abidaruma ronsho ni mieru ronsi. ronsho no bonmei [Abdhiharma’nın Uygurca nüshasında görülen bahşı ve eser isimleri]”, (*Indogaku Bukkyōgaku kenkyū* = *Journal of Indian and Buddhist Studies*, XXXI/1 (1982), s. 371-374) adlı makalesinde eserdeki bahşı ve eser isimlerinin bir listesini vermektedir.

Metnin kesin tarihi :

Metnin çeşitli yerlerinde şu tarih kayıtları geçmekte, fakat bu kayıtlardan kesin bir tespit yapmak mümkün olmamaktadır.

luu yıl ikinti ay biş ygrmi-ke men Tükel Temür bu nom-nı biṭigeli teg[in]tim. Yeme sadu bolz-un (s. 1).

“Ejderha yılının ikinci ayının on beşinde ben Tükel Temür, bu kitabı saygı ile yazdım. Kutlu olsun”.

Birinci kitabın sonunda görülen tarih kayıtları ise şöyledir :

Bu çağsı men Tükel Temür-nünḡ’ol tip bir kez-ig-kye bitimiş boldum. Çın [ol].

“Bu kitap, ben Tükel Temür’ündür diye bu küçük satırı yazdım. Doğru (dur)”.

Men Tonḡa Buk-a Şabı okıyu tegindim. Sadu sadu bolz-un.

*Kutluğ biçin yıl ikinti [ay] biş yañgık-a Saçu Balık-ta ötiğ kılıp bitidim.
Kinki körgü bolz-un tip.*

“Ben Tonğa Buka, yeni talebe, bunu saygı ile okudum.

Kutlu olsun. Kutlu maymun yılının ikinci (ayının) beşinde Şa-Çou şehrinde bir adak adayarak yazdım. Sonradan gelenler de okusun diye”.

Birinci kitabın sonunda bulunan *Avadāna*’lardan ikincisinin sonunda şu tarih kaydı bulunmaktadır :

Tükel Temür-Tu-k(a)ya çızındım. Koyun yıl. Onunç ay biş otuzka Saçu Balık-ta

“(Ben) Tükel-Tu-K(a)ya, Koyun yılının onuncu ayının yirmi beşinde Şa-Çou şehrinde yazdım”.

Şinasi Tekin, bu kayıtlara dayanarak şu tespitleri yapmaktadır :

a. *Tükel Temür (Tükel Temür)* veya *Tükel Temür-Tu-K(a)ya*, bütün malzemenin müstensihidir.

b. Müstensih, Şa-Çou (Tung-Huang) sâkinlerindedir.

c. Malzeme, Yüan devrinde (XIII-XIV. yy.) veya bundan bir süre sonra Tun-Huang’da istinsah edilmiştir.

ç. Şa-Çou sâkinlerinden Tonga Boga, sonradan kitabın sahibi olmuştur. Tükel Temür ile Tonga Boga’nın ilgisi olup olmadığı belli değildir.

Şinasi Tekin, *Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları (Sources of Oriental languages and literatures)* başlıklı serinin *Türkçe Kaynaklar (Turkic sources)* bölümünün ilk kitabı olarak neşrettiği bu faksimileyi, metnin mukayeseli tefsiri ve tercümesinin takip edeceğini müjdelemektedir.

Uygur Türkçesi, Türk dilinin, metinleri en güç anlaşılabilir devresidir. Bu devrenin ağır dinî terimlerle yüklü bir eserin transliterasyonunun, transkripsiyonunun, tercümesinin ve indeksinin neşri ile, Türkoloji tetkiklerinde ileriye doğru bir adım daha atılmış olacaktır.

OSMAN F. SERTKAYA